

Доц. др Биљана Масловарић
Филозофски факултет у Никшићу
Универзитет Црне Горе
Мр Маријана Блечић
Педагошки центар Црне Горе
Др Шаи Коен
Универзитет у Гранади

РАЗВИЈЕНИ ЕМПАТИЧКИ КАПАЦИТЕТИ НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА КАО ДИО ПОЗИТИВНЕ РАЗРЕДНЕ КЛИМЕ

Увод

У процесу многих друштвено-политичких дешавања и других промјена код нас и у региону посљедњих деценија, ријетка су комфорна и сигурна окружења, тј. окружења у којима је квалитет међуљудских односа на високом нивоу.

Конкретно питање квалитета васпитно-образовног процеса, сматра Реља (2006), захтјева постојање квалитетне школске атмосфере, која се може посматрати кроз неколика нивоа: примарно кроз квалитет међуљудских односа, затим кроз квалитетне наставне планове и програме и екологију школске средине. Квалитетна атмосфера школе заснована је на хуманом/алтруистичком приступу ученику/ученици¹, али и подједнако задовољном наставнику који се одликује низом позитивних особина и задовољном ученику који гаји позитивна осјећања према ауторитету наставника, школи и процесу образовања уопште. Квалитетне односе међу особама темељимо на емпатији која представља способност доживљавања осјећања друге особе. Посредством исте наставник макар на кратко „обува ципеле” ученика са којим ради, па осјећа *исте* емоције, што му надаље омогућава да истински разумије осјећања, поступке и проблеме ученика. Надаље, усљед доживљаја емпатије наставник ће позитивно одговорити на осјећања и дјеловања ученика, тако показујући пуно разумјевање њихових осјећања и дјеловања, а у циљу њихове добробити. Емпатија садржи когнитивну и емоционалну компоненту, па у процесу емпатизирања, сазнања и емоције дјелују у инетракцији. Аутори попут Бејтсона и сарадника (Batson, Duncan, Ackerman, Buckley & Birch, 1981, према Aronson, Wilson & Akert, 2006) емпатију

1 У даљем тексту подразумијева се употреба родно сензитивног говора.

сматрају регулатором различитих облика понашања, конкретно у контексту алтруистичног понашања, с обзиром на степен емоционалног заједништва који се успоставља, а који је предуслов квалитетног и искреног чињења међу особама. Емпатија је стога и покретач блиског разумијевања нечијег емоционалног свијета. Са поменутог аспекта осврнућемо се на потребу за васпитно-образовним процесом који је усмерен на укупну добробит ученика, где емпатија као „чисти” мотив алтруистичког дјеловања наставника јесте и мотив подстицања алтруистичког дјеловања ученика према другим особама. Указаћемо и да емпатија једним дијелом јесте урођена код свих особа, али се и формира низом социјалних утицаја, примарно од стране родитеља, касније од стране наставника и других особа из окружења у којем ученик расте и формира се. Стога, емпатија иницира и додатно развија социо-емоционалан однос међу особама унутар васпитно-образовног процеса, а истоверемено и њихов позитиван лични развој, не само у циљу постизања квалитетне школске атмосфере, него и квалитетне атмосфере у свим другим макро и микро окружењима којима особе припадају.

Емпатија се стиче, подстиче и учи

Опште позната чињеница јесте да је дјечији мозак програмиран да расте најбрже у првим годинама живота, али је и посљедњи орган који достиже биолошку зрелост, па главне фигуре у раном периоду развоја (прије свега родитељи, затим васпитачи и наставници, друге особе из околине, итд.) стварањем и учествовањем у емоционалном свијету дјетета битно утичу и подстичу раст његових неурона. Британски научник Болди (Болди, према Големан, 2007) примарно у здравом афективном везивању за родитеље препознаје кључни састојак дјечије емпатије и њихове укупне добробити касније. Уколико родитељи са дјецом поступају на овај начин (емпатично и добронамјерно) и идентично реагују на њихове потребе, они изграђују базични осјећај сигурности, или како он каже: базу сигурности условљену адекватном везом између родитеља и њихове дјеце. Мишљење Големана (Големан, 2007) јесте и да је сам алтруистички импулс проистекао из емпатије, а обрасци афективне везаности снажно утичу на њу (подстичу је, слабе или потискују), па с тим у вези даје се и уопштенија класификација на особе које су алтруисти и особе које то нијесу, односно: сигурне, емпатичне особе, насупротив анксиозним и избјегавајућим особама.

Образац афективног везивања код сигурних особа најефикаснији је за доживљај емпатије, односно – ове особе су у стању да се веома брзо саживе са унутрашњим стањем друге, нпр. са њеном узнемиренешћу, и спремне су одмах да пруже подршку и помогну.

Код анксиозних особа усмјеравање на друге је тешко, а уколико дође до њега, због њихове претјеране осјетљивости јавља се заразна узнемиреност и узрујаност (Големан, 2007).

Закључује се да се у оквиру васпитно-образовног процеса, а у циљу квалитетних међуљудских односа између наставника и ученика, пружање бриге и указивање подршке најпотпуније одвија ако наставник на прави начин разумије емоције (сопствене и друге особе), али се и осјећа сигурно, јер је претходно изградио стабилне емотивне темеље који ће му пружити ослонац да га сама емпатија не савлада. Осјећај да смо и сами сигурни у своје емотивне капацитете, да смо „збринути”, допушта нам да се несметано и потпуно побринемо о ученицима/другима.

Родитељи су важни партнери у структурирању унутрашњег свијета дјетета, важни учитељи у оквиру његовог резоновања, док касније ту улогу подједнако дијеле са наставним кадром, односно школама. Стауб (1997) истиче да је потребно континуирано и усаглашено дјеловање породичног и школског окружења, али и усмјеравање на развијање емпатијске способности кроз учење учествовањем, кооперативно учење и сл. унутар организованог васпитно-образовног процеса. Индукција као један од облика резоновања може битно утицати на укупан развој бриге и помагања код неке особе, уколико се темељи на чињеницама објашњавања и указивања на посљедице неког реаговања према другоме. Тако се указује и на разумијевање унутрашњег стања другог, па се усљед таквог разумијевања адекватније може дјеловати у циљу нечије добробити.

У школи, која представља важно окружење за развој социјалних вештина, се, кроз осмишљавање различитих индивидуалних или групних активности које захтевају саосећајно и брижно понашање, деца најлакше уче истом. Модели (у најранијем периоду су то родитељи и други чланови породице, а касније учитељи, наставници, вршњаци, пријатељи и др.) су важни узорни поступаци и облици понашања, тако и емаптичног/алтруистичког. На основу подржавања њихових активности долази до процеса учења (учење идентификацијом, учење имитацијом и учење улога), који такође могу дати битан допринос подстицању разумијевања емотивног стања другог, као и адекватног понашања. Успјешност учења утиче на квалитетну школску атмосферу посматрано са нивоа међуљудских односа, па је и кроз кооперативно учење могуће успоставити позитивне везе, не само између припадника истих група, него и између припадника различитих (етичких, расних и др.) група (погледати: Милић, 2004). Једна од могућих техника за развој емпатије, али важна и за побољшавање међуљудских односа, а посебно истицана, јесте и тзв. техника мијењања улога која води способности сагледавања стања и осјећања из перспективе другог.

Закључак

Наслијеђене особине ипак нијесу једине одреднице нечијег понашања, већ је потребно узети у обзир и низ других чинилаца, па о емпатији и алтруистичком дјеловању не можемо говорити као о физичкој одлици која зависи од присуства једног протеина у организму, односно у мозгу кога би кодирао један ген. Ако уважимо налаз да су емпатички капацитети једним дијелом урођени, а дијелом се стичу у свакодневним односима са другима, у првом реду морамо имати на уму да је клима у којој дјеца одрастају од пресудног значаја за њихове развојне и долазеће периоде и треба јој посветити пуну пажњу, јер, уколико у свом примарном окружењу (породици, школи) не науче адекватне облике понашања, они се као такви лако „шире” и на друге социјалне контексте. Породица, дакле, креира и обликује емоционалну стварност дјетета, па је важна и оптимистична чињеница да родитељи могу код дјече развити способност емпатисања, ако су од првог тренутка на прави начин посвећени својој дјечи, а затим и свјесни да је адекватно одгајање, васпитање и образовање дјече њихова најважнија и најодговорнија улога, која траје цијели живот. Ипак, родитељском бригом се не може „измијенити” сваки ген дјетета, али оно што дјеца доживљавају, што је неизоставни дио њихове најраније стварности несумњиво утиче на „вајање“ њихових неуронских кола, а што посебно истиче неуронаука (Големан, 2007).

Капацитети емпатичког реаговања јесу индивидуални, једним дијелом урођени, а другим дијелом се стичу кроз свакодневно искуство са другима, а клима у којој дјеца одрастају је од пресудног значаја за долазеће периоде и треба јој посветити пуну пажњу у оквиру школе и конкретно наставног процеса. Успостављену и његовану школску атмосферу, а у контексту квалитета међуљудских односа, можемо посматрати и са нивоа климе која влада у неком одјељењу, или пак школи. Рот (2008) нпр. у ауторитарној клими у којој јединка борави, а која има за резултат одустајање од слободног изражавања и чињења и погодује формирању ауторитарних особа које теже надмоћи над другима, види особе које су у сталној негацији са другима и сталним потискивањем свега што је хумано и алтруистичко. Ауторитарне особе се супростављају заједништву сваке врсте и окренуте су себи, наспрот могућих квалитетних људских интеракција које би развијале и јачале њихову потребу за добробит других. Супротно њој, демократска околина, односно демократска друштвена клима за одлике има: солидарност и вјеру у обичног човјека; човјека са својом слободом и приватношћу; право на разлику, неслагање и обавјештеност итд. У таквом окружењу демократска личност бива особа пуна поштовања за потребе других, али и особа претходно свјесна

својих потреба и слобода; особа слободна да сама одлучује, али и поступа у складу са низом права (како индивидуалних, тако и колективних); особа која у сваком моменту тежи и поштује како своја тако и права слободе других. Из претходног би се могло закључити да ће оваква околина и друштвена клима погодовати, али и подстицати особе да дјелују у правцу остваривања поштовања, уважавања и добробити других особа, односно алтруистичких чињењења, па је стога треба његовати унутар васпитно-образовног процеса, како са личних, тако и са професионалних позиција.

Литература

- Aronson, E., Wilson, T., Akert, M. R. (2006). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta.
- Големан, Д. (2007). *Социјална интелигенција*. Београд: Геопоетика.
- Милић, С. (2004). *Кооперативно учење*. Подгорица: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Реља, Ј. (2006). Како се ученици осјећају у школи. Живот и школа бр. 15–16, 1–2, ст. 87–96.
- Рот, Н. (2008). *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стауб, И. (1997). Подизање алтруистичке дјеце, у Снежана Јоксимовић, Слободанка Гашић Павишић и Љиљана Миочиновић (прир.), *Васпитање и алтруизам* (71–79). Београд: Институт за педагошка истраживања.

Biljana Maslovarić, PhD
University of Montenegro Faculty of Philosophy
Marijana Blečić, MA
Pedagogical center of Montenegro
Shai Cohen, PhD
University of Granada

DEVELOPED EMPATHIC CAPACITIES AS A CONDITION OF QUALITY INTERPERSONAL RELATIONSHIPS WITHIN A SCHOOL ENVIRONMENT

Introduction

In the course of multiple social and political developments and other changes that our country and the region in general have seen over the recent decades, there has been an absence of a comfortable and safe environment, i.e. a kind of environment in which the quality of human relations operates at a high level.

The specific issue of the quality of educational process, according to Relja (2006), requires a quality school environment which can be observed at several levels: first of all, through quality interpersonal relationships, then through quality curricula and syllabi and the ecology of the school environment. A quality school atmosphere is based on a human/altruistic approach to students, but also on a satisfied teacher, who is characterized by a number of positive qualities and an equally satisfied student, who cultivates positive feelings towards the authority of his/her teachers, school and education process in general. Good quality relations between people are based on empathy which is the ability to relate to the feelings of other people. It is via empathy that a teacher, however briefly, puts on their students' shoes and thereby feels the same emotions, which is what actually allows teachers to truly understand their students' feelings, actions and problems and to respond positively to them. Empathy includes both cognitive and emotional components and, therefore, in the process of empathizing, knowledge and emotions interact. Authors such as Batson et al. (Batson, Duncan, Ackerman, Buckley & Birch, 1981, according to Aronson, Wilson & Akert, 2006) consider empathy to be a regulator of different behaviours, in the context of altruistic behaviour specifically, given the degree of emotional unity established, which is a precondition for effective and sincere interaction between people. Empathy is, therefore, an initiator of a close understanding of another person's emotional world. From the aforementioned standpoint, in this paper we will explore once again the need for the educational process to be aimed exclusively at the overall well-being of

students, where empathy as a “pure” motivation for the required altruistic actions of teachers, and later for altruistic student actions towards other people. We will show that empathy is to some degree innate in all people, but is also formed by a series of social influences, primarily by parents, and later by teachers and other persons from student’s immediate environment. Empathy initiates and further develops socio-emotional relationships between people involved in education and thus fosters their positive personal development, not only in order to achieve a positive school atmosphere, but also a quality atmosphere in all the other macro and micro environments to which they belong.

Empathy is acquired, encouraged and learned

As a child’s brain is programmed to grow fastest in the first years of life, but is also the last organ that reaches biological maturity, the major figures in the early period of development (particularly parents, educators and teachers, other people from children’s close environment and so on) through the creation of and participating in the emotional world of a child significantly affect and stimulate the growth of his/her neurons. British scientist John Bowlby (Bowlby, according to Goleman, 2007) identifies healthy affective attachment to parents as the key ingredient of child empathy and their later overall well-being. If parents treat children in this way (empathetic and benevolent) and provide identical responses to their needs, they build a basic sense of security, or as he puts it: *a secure base conditioned by an adequate bond between parents and their children*. The opinion of Goleman (Goleman, 2007) is that the altruistic impulse itself stems from empathy and that the aforementioned affective attachment patterns strongly influence it (whether they encourage, weaken or suppress it). Thus, a more general classification is provided which groups people into two categories: people who are altruistic and those who are not, that is, confident and empathic people as opposed to anxious and avoidant people.

The form of affective attachment in confident people is the most adequate for empathy, that is – these people are able to rapidly empathize with the internal state of another person, for example with the other person’s anxiety, and are immediately ready to provide support and help. For anxious people, diverting focus onto others is difficult, and even if it happens, because of their excessive sensitivity, contagious anxiety and agitation occur (Goleman, 2007).

The conclusion is that in order to foster quality relationships between teachers and students within the educational process, providing care and support occurs in the fullest way if teachers properly understand the emotions involved (both their own and those of others), but also feel safe because they have previously built a stable emotional foundation that will provide them with support, so

as not to be overcome and inundated by empathy. The sense that we ourselves are sure of our emotional capacities – that we are cared for – allows us to freely and fully care for our students/others.

Parents are important partners in structuring of the inner world of a child, important educators of their reasoning, while that role is later equally shared with teachers or schools. Staub (1997) emphasizes the need for continuous and harmonized actions by family and school environment, but also developing empathic ability in children through learning by participation, cooperative learning, and so on within the education process. Induction is, for example, a form of reasoning which significantly affects the overall development of care and support on the basis of explanation and pointing out the consequences of reactions towards others. This leads to understanding of the internal conditions of the other and further developing the understanding that actions can be taken to achieve someone's well-being.

The school, as an important environment for the development of social relationships, features various forms of individual and group activities that require compassionate and caring behaviour and that teach children to behave in a compassionate way. Models (at the earliest age these are parents and other family members, and later the role is taken by teachers, peers, friends and others) are important for different forms of actions and behaviours, the emphatic/altruistic behaviours included, and learning occurs on the basis of mimicking their activities (learning by identifying, learning by imitation and learning by role), which can also make an important contribution to fostering the understanding of the emotional state of another person, as well as of appropriate behaviour. Seen from the level of interpersonal relationships, the success of learning affects the quality of school atmosphere, for example through cooperative learning it is possible to establish positive relationships not only between members of the same group, but also between different (be they ethnic racial, and so on.) groups (see: Milić, 2004). One of the possible techniques for the development of empathy, but one that is also important for improving interpersonal relationships and often especially emphasized, is the so-called role-exchange technique, leading to the certain ability to perceive situations and feelings from the perspective of the other.

Conclusion

However, inherited traits are not the only determinants of a person's behaviour; it is necessary to take into account many other factors. Therefore, we cannot talk of empathy and altruistic behaviour as physical traits which depend on the presence of a protein in the body or in the brain which is encoded in a single gene.

If we acknowledge the findings that empathic capacities are partly innate and partly acquired in everyday relations with others, first of all we must bear in mind that the atmosphere in which children grow up is crucial for their development and the period of their upbringing should be given the full attention, because if in their primary environment (family, school) children do not learn appropriate behaviours, inappropriate behaviours can spread easily to other social contexts. The family, therefore, creates and shapes the emotional reality of a child, and the optimistic fact that parents can develop empathy in children is also important, if the parents are from the very first moment devoted to their children in the right way and aware that the adequate bringing up and education of the child is their most important and responsible role, one which lasts a lifetime. Although parental care cannot “change” each gene of a child, it can shape what children experience, which is an indispensable part of their earliest reality, which undoubtedly affects “shaping” of their neural circuits, which in turn is especially emphasized by the neuroscience (Goleman, 2007).

Empathic capacities are partly innate and partly acquired in everyday relations with others, while the atmosphere in which children grow up is crucial for their development and the period of their upbringing should be given the full attention.

A well established and nurtured school atmosphere, in the context of the quality of human relations, could be viewed from the level of a prevailing atmosphere in a class, or a school. Rot (2008) for example, sees the authoritarian atmosphere, the one which results in the abandonment of free expression and acting and favours the formation of authoritarian person aspiring to express their superiority over others, as an atmosphere in which people tend to be in constant negation of the other and try to suppress all that is humane and altruistic. Authoritarian persons oppose to every kind of communion and turn to themselves, as opposed to the possible quality of human interactions that would develop and strengthen their need for the well-being of others.

Contrary to it, a democratic environment and democratic social atmosphere have the following characteristics: solidarity and trust in other persons; a person with his freedom and privacy; right to difference, disagreement, informedness and so on. In such an environment, democratic person becomes a person full of respect for the needs of others, but also a person primarily aware of their needs and freedoms; a person who is free to self-determine, but also to act in accordance with a series of rights (both individual and collective); a person who strives to respect their own and the rights and freedoms of others. From the above-mentioned it can be concluded that this type of environment and social atmosphere is beneficial, but also encouraging for people to act towards respect, appreciation and well-being of other persons, or altruistic actions, and therefore needs to be nurtured within the educational process, both from personal and professional positions.

References:

- Aronson, E., Wilson, T., Akert, M. R. (2006). *Socijalna psihologija* [Social Psychology]. Zagreb: Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta.
- Goleman, D. (2007). *Socijalna inteligencija* [Social Intelligence]. Beograd: Geopoetika.
- Milić, S. (2004). *Kooperativno učenje* [Cooperative Learning]. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Relja, J. (2006). *Kako se učenici osjećaju u školi* [How Do Students Feel at School]. *Život i škola* br. 15–16, 1-2, str. 87–96.
- Rot, N. (2008). *Osnovi socijalne psihologije* [The Basics of Social Psychology]. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Staub I. (1997). Podizanje altruističke djece [Altruistic children upbringing], u Snežana Joksimović, Slobodanka Gašić Pavišić i Ljiljana Miočinović (prir.), *Vaspitanje i altruizam* (71–79). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.